

IPOSTAZE ALE SFINȚENIEI POPORULUI SÂRB

Lucrarea reprezintă un exercițiu de lectură care vizează tema experienței spirituale, așa cum a fost ea traversată de sfinții pătimitori sârbi – personaje secundare ale cărții *Măria Sa, Neagoe Basarab... Însemnările monahiei Platonida, Doamna Despina a Țării Românești*. Fiind scrisă de măicuțele de la mănăstirea Diaconești, cartea în dezbatere transmite indirect, prin portretele pătimitorilor sârbi, elemente importante despre lupta duhovnicească. Am insistat asupra unui motiv care domină spațiul narativ, chilia monahală, care devine pentru monahia Platonida un loc al memoriei regăsite. Prin procedeul evocării prinde contur chipul principelui creștin, cneazul Lazăr. Fragmentul de legendă referitor la angelofania dinaintea bătăliei de la Kosovo ne-a prilejuit câteva reflecții despre adevăratul conducător creștin, cel care-și dă viața pentru poporul său. Alte chipuri ale sfinților sârbi, portretizate de autoarele cărții, demonstrează ideea că, depășind individualul, sfinții realizează în chip personal universalul.

Cuvinte cheie: sfințenie, aristocrație sârbă, personalitate, caracter, istorie, ficțiune.

Acest text este rezultatul unor împrejurări pe care aș îndrăzni să le numesc „fericite”. Finalizasem, acum doi ani, un doctorat pe parcursul căruia am colaborat excelent cu domnul profesor universitar dr. Mihai Radan, șeful Catedrei de limbi și literaturi slave.

Iată cum, purtată de cursul unei amabile invitații din partea coordonatorului meu, am căutat o modalitate proprie de a reflecta asupra unui aspect aflat în legătură cu tema simpozionului.

Acest modest exercițiu de lectură nu trebuie văzut ca un studiu istoric sau literar. El se îndreaptă înspre teologie, întrucât ne interesează tema experienței spirituale, așa cum a fost ea traversată de sfinții pătimitori sârbi. Vom căuta imaginile, gesturile și figurile evocate în desfășurarea narativă a unei cărți de excepție în spațiul cultural românesc, intitulată *Măria Sa, Neagoe Basarab... Însemnările monahiei Platonida, Doamna Despina a Țării Românești*. Cartea a apărut la Editura Bonifaciu, în anul 2012, (ediția) fiind alcătuită și îngrijită la Mănăstirea Diaconești-Bacău. Binecuvântarea pentru tipărirea cărții îi aparține Preasfințitului Ioachim Băcăuanul, Episcop vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului.

¹ frentiumaria@yahoo.com.

Titlul, destul de lung, indică două din personajele principale: voievodul Neagoe Basarab, o personalitate copleșitoare și unică în existența neamului românesc, și soția sa, Doamna Despina, devenită monahia Platonida. Citind titlul, m-am gândit că este vorba de un text istoric, care scoate la lumină însemnările soției voievodului. Cartea este însă un „jurnal literar”, inspirat din cronică și documente istorice (*Letopiseșul Cantacuzinesc* și *Viața Sfântului Nifon*). În „Lămuriri asupra ediției”, măicuțele autoare precizează că textul nu este ficțiune literară, lucrare de istorie sau scriere aghiografică. Monahia Platonida n-a dăruit posterității însemnări biografice. Formula de jurnal aleasă de autoare le-a permis să se ferească de monotonia expunerilor clasice.

Nu ne vom ocupa, în studiul de față, cu importante și bogatele elemente portretizatoare ale personajului principal, voievodul Neagoe Basarab. Vom face acest lucru, sperăm, cu altă ocazie. Pentru că autoarele și-au dorit să ofere „un îndemn la sfințenie”, vom reflecta asupra altor imagini ale sfinților. Aceștia fac parte din aristocrația sârbă, prezentată prin procedeele evocării anilor de tinerețe ai domniței Elena Milița.

Pentru autoarea acestor rânduri, întâlnirea cu o cultură marcantă, cum este cea a poporului sârb, a însemnat o îmbogățire nu doar a cunoștințelor despre istoria vecinilor noștri, ci o cale de înțelegere a luptei duhovnicești pe care o poartă sfinții – indiferent cărui popor îi aparțin aceștia.

Înainte de a pune în valoare ipostazele sfințeniei poporului sârb reflectate în carte se cuvine a zăbovi asupra unui motiv care domină spațiul narativ, motivul chiliei monahale: „Este vară și întorcându-mă de la Vecernie în `chilioara mea`, am luat hârtie și condei pentru a-mi deșerta inima de poverile grele și a le așterne pentru știință nepoților și strămoșilor noștri”. Chilia monahală devine „un loc al memoriei regăsite”, un spațiu care scapă condiției omenești unanime. În săraca ei chilioară, monahia Platonida îngroapă lumea de aici și trăiește la marginile celeilalte, a unei realități de natură spirituală. La această lume are acces prin rugăciunea, meditația, viața ei contemplativă. În chilia monahală, asceta Platonida duce bătălia împotriva timpului vrăjmaș care i-a răpit pe cei dragi. Spațiul auster al chiliei este opus încăperilor fastuoase ale curții domnești unde se răsfățase doamna Despina. În acest spațiu veghea creștină îmbracă, pe lângă forma rugăciunii, și haina scrisului. Evocarea reprezintă o călătorie în lumea interioară a monahiei Platonida unde toți cei dragi își au locul: „Viața mea s-a clătinat de multe ori, în furtuni și vifore îngăduite de Dumnezeu. Pentru aceea, simțindu-mi sărăcia sufletească, am bătut la ușa milostivirii lui Dumnezeu, venind la acest liman de mântuire. În liniștea schitului Ostrov cel înconjurat de apele Oltului, îmi caut azi odihna sufletului în rugăciune și singurătate. Aici, în tăcerea nopților, valurile ce se bat de maluri îmi pare că-mi aduc crâmpoșe dintr-o viață de demult, ce îmi poruncesc să nu le îngrop odată cu mine”.

Evocarea debutează, așa cum e și firesc, cu primele amintiri din anii copilăriei petrecuți de Elena Milița în Țara Sârbească, la Curtea de la Srem, locul

în care a ascultat poveștile despre viețile despoților. Aceste povești se spun cu un scop precis: „Și ni se insuflă în chip tainic că fiecare fiu ce se naștea într-o familie de sârbi are o singură moștenire de la înaintași: datoria de a fi un urmaș al pătimirii țarului Lazăr”. Așadar, pentru sârbi, cneazul reprezintă idealul „Prințului sfânt”, care deține sacerdoțiul regal.

Prima poveste pe care o spune monahia Platonida este aceea a străbunicilor ei. Se cuvine să insistăm asupra unei „scenografii imaginare”, care ne este oferită spre deciptare: „N-am uitat până astăzi povestea bătăliei de la Kosovo, care mi se spunea adesea în nopțile copilăriei mele...”

Două oștiri aprige s-au înfruntat atunci. Una își apăra credința și pământul, alta venea să cucerească, să prade și să îngenuncheze. Sultanul Murad I a năvălit cu armată nesfârșită de ieniceri și spahii, iar țarul Lazăr a strâns toată oastea Țării Sârbești. Înaintea bătăliei, el a cerut jupânilor și oștenilor să fie pregătiți de moarte. «Cel ce nu este în stare să-și apere pământul, să nu mai aibă parte de rodul grâului și al viței de vie!», a hotărât cu sfântă asprime. În ziua dinainte, împreună cu toată oastea, țarul Lazăr s-a împărțășit cu Trupul și Sângele lui Hristos, încredințând viața lui și soarta țării sale în mâinile lui Dumnezeu. În acea noapte a avut o vedenie înfricoșătoare: un înger i s-a arătat și i-a cerut să aleagă între împărăția pământească și cea cerească. Dacă voia împărăția pământească, atunci urma să îl învingă pe Murad cu toată oastea lui, iar dacă alegea Împărăția cerească, atunci el și toți sârbii aveau să moară în luptă. Iar sufletul marelui Lazăr a cântărit drept: împărăția pământească este scurtă și trecătoare, cea cerească este veșnică și nepieritoare. Și țarul a ales Împărăția cerească”.

Ne aflăm în fața unui fragment de legendă, a unei „narațiuni simbolice” care se exprimă printr-un cod specific. Acordând atenție momentului apariției îngerului, întâlnim o secvență temporală, „în acea noapte”, referitoare la noaptea de după împărțășirea cu Trupul și Sângele Domnului. În lumea ortodoxă, actul împărțășirii este o culme a contactului pe care omul îl poate avea cu Divinitatea.

Transcendentul se manifestă sub forma îngerului care-i cere să aleagă între cer și pământ, între împărăția cerească și cea pământească. Răspunsul cneazului Lazăr ne oferă o trăsătură semnificativă referitoare la mentalitatea conducătorului creștin. Sufletul „marelui Lazăr” a optat pentru un „nivel de ființă” liber de stăpânirea acestei lumi. Apariția îngerului indică un moment de răscruce, acela în care omul poate spune „da” lui Dumnezeu sau lui însuși. Misiunea îngerului e aceea de a pune în relație divinul și umanul, dar omul are ultimul cuvânt. Vederea mesagerului este „înfricoșătoare”, dar și mai înfricoșătoare sunt perspectivele.

În momentul angelofaniei, cneazul Lazăr își depășește condiția profană și își asumă destinul hărăzit omului, acela de a fi chip al lui Dumnezeu. Stăpânul pământesc nu poate face altceva în fața Stăpânului ceresc decât ceea ce fiul face în fața Tatălui. Îl ascultă fiindcă știe că dragostea unui Părinte este autentică și definitivă. El renunță la „investitura războinică” pentru a primi „investitura sfințeniei”. Cneazul realizează o experiență mistică prin martiraj. „A deveni sfânt

înseamnă a arăta marele mister – transfigurarea lumii în Hristos”. Cneazul pierde pe câmpul de luptă, dar iese câștigător în marea sa bătălie spirituală. El nu e un învins, ci un învingător. „Marele Lazăr” cunoaște adevărul care se descoperă omului credincios: jertfa lui Hristos prin tortura crucii nu duce spre neant, ci spre Înviere. Acest adevăr îl transmite cneazul urmașilor săi prin jertfa de pe Câmpia Mierlei. Deși este cezar, stăpân, nu e un vanitos, nu trăiește vanitatea posesiunii, nu primește cnezatul pentru a stăpâni, ci pentru a-l înveșnici. El reprezintă tipul autentic al conducătorului creștin, care-l are ca model suprem pe Hristos.

„Mesagerul Domnului” îl obligă pe cneazul Lazăr să-și dea examenul vieții în dubla sa ipostază, de creștin și conducător al poporului său. Pentru a fi admis la cer, trebuie să depășească condiția umană obișnuită. Vladimir Soloviev scria undeva că rolul puterii nu este să transforme societatea în paradis, ci să evite transformarea ei în infern. Așadar, unui conducător de stat i se cere să se definească prin ceea ce protejează. Cneazul Lazăr se ridică la înălțimea misiunii sale, pentru că se înscrie într-o Golgotă a istoriei care ne-a dăruit sfinți.

Chipul principelui se situează între sacru (prin ungera sacramentală) și profan (condiția omenească unanimă). Pentru a se înveșnici pe sine și neamul, trebuie să se jertfească, să-și pună viața ca temelie, lăsându-se „locuit” de Hristos.

Dacă mormântul lui Hristos „a devenit o trecere, nu un spațiu ocupat”, mormântul cneazului Lazăr devine un spațiu de intermediere între uman și divin, între neamul pe care l-a condus, jertfindu-se pentru el, și Domnul căruia i-a slujit: „Și spre încredințarea tuturor, Dumnezeu ne-a lăsat trupul țarului Lazăr nestruciat de trecerea anilor, izvorând mir cu bună mireasmă, ca mărturie a slavei pe care a primit-o în cer”.

Nu numai sârbii își cinstesc conducătorul, Dumnezeu însuși îl cinstește prin darul izvorării mirului de bună mireasmă, semn al slavei primite în cer. Cneazul Lazăr devine model pentru copiii sârbi, el se situează în exemplaritate prin asumarea suferinței drept cale a mântuirii: „De mici, copiii sârbi știau că s-au născut pentru suferință și pătimire, pentru cruce și, prin ea, pentru Împărăția lui Hristos”.

Jertfa familiei cneazului continuă și după moartea acestuia, prin trimiterea Oliverei, fiica cea mică a marelui Lazăr, sultanului Baiazid, pentru binele poporului. Suferința pe care a trebuit s-o îndure Milița, soția cneazului, a devenit maximă. Numai Dumnezeu îi putea oferi tăria să îndure suferința. De aceea, Milița s-a călugărit primind numele de monahia Evghenia. Poporul sârb a cinstit-o și pe soția cneazului Lazăr ca sfântă.

O altă ipostază a sfințeniei dobândite prin suferință este cea ilustrată de Stefan Brancovici, despotul Serbiei, orbit de turci. Deși lipsit de vederea trupească, tânărul Stefan nu pierde vederea duhovnicească. Trăind o viață de prigoană continuă, cucerește prin suferință libertatea interioară, care-i dezrădăcinează frica. Dumnezeu îi dăruiește bucuria de a dobândi o soție vrednică, pe Anghelina, „o tânără frumoasă, cu o educație aleasă”, fiica principelui Gheorghe Skanderbeg

al Albaniei: „Noblețea sufletului Anghelinei s-a aplecat asupra rănilor despotului suferind și o iubire evanghelică, binecuvântată, i-a unit pentru totdeauna”. Cei doi au fost „o icoană a dragostei creștinești”. Mult-pătimitorul despot Stefan, ca sfânt, are o trăsătură comună sfinților: răbdarea în suferință. Și acestui sfânt sârb Dumnezeu i-a făcut cinstea de a rămâne „întreg, nesticat și binemirositor”.

Asemenea soției cneazului Lazăr, Anghelina – soția despotului Stefan – a petrecut o viață de suferință care i-a dat dreptul de a fi cinstită ca sfântă de poporul sârb. Din cartea anonimelor maici de la Diaconești reiese portretul unei bunici ideale, caracterizată de aura sfințeniei. Ea este mama mitropolitului Maxim Brancovici și a despotului Iovan Brancovici. Dragostea pentru orfana Elena, grija față de sfintele rămășițe ale soțului, nașterea și creșterea de prunci, dintre care unul aferosit Domnului, puterea rugăciunii – sunt ipostaze ale sfințeniei întruchipate în persoana văduvei despotului Stefan Brancovici.

Citind o carte despre Neagoe Basarab, am descoperit chipurile unor sfinți sârbi. Într-o lume trecătoare, sfinții sunt singurii care au reușit, din perspectivă transcendentă, să-și fixeze un loc stabil, de perpetuă dăinuire. Din acest motiv ei nu aparțin numai neamului din care se trag ci, depășind individualul, realizează în chip personal universalul.

Bibliografie

André 2008: S. André, *Experiența spirituală și limbajele ei*. București: Editura Humanitas.

Olivier 1999: C. Olivier, *Puterea credinței*. Târgoviște: Editura Pandora.

Maria Frențiu

FACETS OF THE SERBIAN PEOPLE'S HOLINESS

(Summary)

The paper reveals some facets of the holiness of the Serbian people embodied in the characters of a special book: „His Holiness, Neagoe Basarab... Monarch Platonida's notes, Lady Despina of the Romanian Country”. The purpose is that of detaching the common features of Serbian saints (who were also outstanding personalities of this people's history), as they appear outlined in the book mentioned above, the creation of some nuns from the congregation of a Romanian monastery.

Key words: holiness, Serbian aristocracy, personality, character, history, fiction.

